

SEYYAHLARA GÖRE XVII. YÜZYILDA SAFEVİLERDE DÜZENLENEN BAZI OYUNLAR, EĞLENCER VE GÖSTERİLER

SOME GAMES, ENTERTAINMENT, AND
PERFORMANCES THAT WERE ORGANIZED IN THE
SAFAVIDS IN THE 17TH CENTURY BY SEEN THE
TRAVELLERS

Eralp ERDOĞAN*

Özet

Safevi Devleti'nde halkın vakit geçirmek için oynadığı bazı oyunlar dışında Safevi şahları tarafından düzenlenen büyük organizasyonlar ile halkın eğlenmesi sağlanırdı. Eğlenceye düşkün oldukları bilinen çoğu Safevi şahı, düzenlenen bu gösterileri büyük bir zevkle izler, bazen de oyunlara bizzat kendileri iştirak ederdi. Yabancı elçilerin Safevi sarayına gelmeleri de eğlence düzenlemek için bir vesileydi. Başkentte yapılan ve halka açık olan bu eğlencelerde çeşitli gösteriler icra edilmekteydi. Hokkabazlık, cambazlık, hayvanlarla yapılan gösteriler vs., bu tarz eğlencelerin temelini oluşturmaktaydı. Halk, bu tarz eğlenceler düzenleneceği zaman meydanı doldurur ve büyük bir merakla bu gösterileri izlerdi. Genellikle şahların organize ettiği büyük eğlenceler, gerek ticari amaçlı gerekse elçilik heyeti ile Safevi Devleti'ne gelen seyyahların dikkatini çekmiştir. Seyyahlar, Safevi vakanüvislerinin eserlerinde bulamadığımız detayı, seyahatnamelerinde konu edinerek XVII. yüzyıldaki Safevi eğlence hayatı hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlamışlardır. Bu çalışma için XVII. yüzyılda Safevi topraklarına gelen 12 seyyahın notları incelenmiş ve Safevi Devleti'ndeki, daha önce çalıştığımız ok atma ve çevgan haricinde, bazı eğlenceler, gösteriler ve oyunlar konu edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Safevi, Eğlence, Hokkabaz, Cambaz

Abstract

While there were games that were played by people in order to pass the time the safavids, there were also big organizations which were held by the Safavid shahs in order to amuse the people. The Safavid shahs took great pleasure in watching these performances and sometimes they participated in the games themselves. These performances were also used as a means to entertain foreign ambassadors. There were various forms of entertainment that were open to the public and performed at festivals in the capital. Illusionists, acrobats, animal shows etc. were the basis of such

---

* Dr., Namık Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Genel Türk Tarihi ABD, eerdogan@nku.edu.tr

entertainment. When these kinds of performances were held they attracted the attention of the travellers who came to Safavids' lands, most notably in the 17th century. Locals and travelers alike filled the square(Maidan) and watched these shows with a great curiosity. These larger shows were organized by the Safavid shahs. In this article we examined 12 travellers and studied their observation on the some of the entertainment, performances, and games with the exeptions of except cevgan and arrow games that we examined in our previous essay.

Key Words: *Safavid, Entertainment, Acrobats, Performances*

Giriş

Safevilerde genellikle Safevi şahlarının organize ettiği ve halkın katılımıyla büyük bir eğlenceye dönüşen çeşitli faaliyetler yapılmaktaydı. Safevi şahları gösteri ve eğlenceyi severlerdi. Ancak Şah Tahmasb ve Şah Sultan Hüseyin'in bu tarz eğlencelere daha az itibar gösterdiği anlaşılmaktadır. Sultan Hüseyin, cülusundan hemen sonra günah olduğu gerekçesiyle hokkabazlık ve kılıç oyunu müsabakalarını yasaklamıştı.¹ Büyük eğlencelerin haricinde kağıt oyunları, tavla ve satranç gibi halkın kendi kendine oynadığı ve eğlendiği bazı oyunlar da mevcuttu.

Diğer Türk devletlerinde olduğu gibi Safeviler de birçok sporu aynı zaman da eğlence amaçlı yapmaktaydı. Çevgan, ok atma ve cirit gibi oyunlar hem halka güzel bir gösteri sunmakta hem de gösteriyi yapanlar için iyi bir egzersiz olmaktaydı. Avrupalı seyyahların da işaret ettiği gibi İsfahan şehri bu işlerin merkeziydi. Büyük eğlencelerin organize edildiği yerlerden biri olan Nakş-ı Cihan meydanı yaklaşık 507 metre uzunluğunda ve 158 metre genişliğindeydi.² Bu meydan iki aşamada inşa edilmişti. İlk yapım 1590 yılından 1595 yılına kadar sürmüştür. Bu süre boyunca işçiler meydanı düzleştirerek zemine kum dökmüştü. Ayrıca meydanın her köşesine bahçe ekilerek çevresi duvarlarla çevrilmişti. Bu ilk aşamada Safeviler meydanı genellikle spor ve eğlence amaçlı kullanmaktaydılar. Yapı tamamlandığı zaman çevgan oyunu, havai fişek gösterileri ve çeşitli eğlenceler düzenlenmişti. 1603 yılında ise meydanın ikinci aşaması başladı. Bu yapımın asıl amacı ise meydanda ticaret yapılabilmesi ve yabancı elçilerin ağırlandabilmesi idi. Bu süre boyunca meydan, bir açık hava ticaret merkezi

---

¹ Zehra Alicani, "Nümayiş ve Sergermi der Dovre-i Safeviyye", *Kitab-ı Mah-ı Huner*, S. 83 ve 84, 1384, s. 130

² Roger Savory, *Iran Under The Safavids*, Cambridge University Press, 1980, s. 156

haline geldi. Eski meydana yapılan yeni ek yerlerle daha fazla dükkan ve kahvehane³ yerleştirildi.⁴

Gösteri zamanlarında meydanı aydınlatmak için, meydanın çevresindeki direklere binlerce çerağ asılırdı. Esnaf ve sanatkarlar yerini cambazlar, şarlatanlar, hokkabazlar ve diğer gösterilere bırakırdı. Safevilerin idari teşkilatında bu işlerden sorumlu olan görevliler vardı. Örneğin Beylerbeyi, oyunların genel nizamından sorumluydu. Meş'eldarbaşı ise hokkabaz ve cambazların düzeniyle ilgilendirdi.⁵

Sholeh A. Quinn'in Safevi tarihçisi Natanzi'den aktardığına göre meydana çeşitli havai fişek gösterileri de yapılmaktaydı. 22 çeşit havai fişekten bahseden Natanzi, bunlara yıldız yağmuru, sihirli nergis, tavus kuşu tüyü, Hint gülü, 7 renkli nergiz ve semender çiçeği gibi isimler verildiğini yazmaktadır. Ayrıca, yapılan bir havai fişek gösterisinden sonra Safevilerin Özbeklere karşı kazandığı bir zaferi yeniden canlandırdıklarından bahsetmektedir. Bunun için meydanın her yanına kuleler ve siperler dikilerek savaş alanı yaratılmıştı.⁶ Şahlar havai fişek gösterilerinden büyük bir haz almaktaydılar. Natanzi dışında bazı Safevi kaynaklarında da buna yer verilmiştir.⁷ Aynı zamanda bu durum bazı seyyah notlarına da yansımıştır.⁸ Ancak incelediğimiz seyyahlarda havai fişek gösterileri hakkında detaylı bilgiye rastlamadık.

³Safevilerde kahvehane için Bkz. Rudi Matthee, "Coffee and Coffeehouses, Iran", *Encyclopaedia of Islam*, III, Edited by: Kate Fleet, Gudrun Krämer, Denis Matringe, John Nawas, Everett Rowson. Consulted online on 30 July 2019, ss. 95-101; Farshid Emami, "Coffeehouses, Urban Spaces, and the Formation of a Public Sphere in Safavid Isfahan", *Mukarnas-An Annual on The Visual Cultures of The Islamic World*, Ed. Gülru Necipoğlu, Vol. 33, Brill, 2016, ss.177-220

⁴ Sholeh A. Quinn, *Shah 'Abbas-The King Who Refashioned Iran*, Oneworld Publications, England, 2015, s. 45-46. Nakş-ı Cihan meydanı için ayrıca Bkz. Engelbert Keampfer, *Exotic Attractions in Persia, 1684-1688-Travels and Observations*, Translated; Willem Floor-Colette Ouahes, Mage Publishers, 2018, s. 140-142; Don Garcia, *The Commentaries of D. Garcia de Silva y Figueroa on his Embassy to Shāh 'Abbās I of Persia on Behalf of Philip III, King of Spain*, Translated from the Original Spanish Manuscript by; Jeffrey S. Turley, Edited by; Jeffrey S. Turley and George Bryan Souza, Brill, 2017, s. 411-413; Safevi meydanları için Bkz. Robert Hillenbrand, "Safavid Architecture", *The Cambridge History of Iran (The Timurid and Safavid Periods)*, Cambridge University Press, 1986, Vol. VI, ss. 759-843.

⁵ Alicani, *a.g.m.*, s. 131-132

⁶ Quinn, *a.g.e.*, s. 45-46

⁷ Bkz. Mirza Muhammed Tahir Vahid Kazvinî, *Tarih-i Cihan-Ara-yı Abbasi*, Neşr; Mir Muhammed Sadık, Tahran, 1383, s. 425; İskender Bey Münşi, *Tarih-i Alem-Ara-yı Abbasi*, Neşr. İrec Afşar, Tahran, 1387, C.2, s. 838.

⁸ Bkz. Jean Chardin, *Sefername-i Şarden*, Farsçaya çeviren; İkbal Yağmayi, Tahran, 1993, C.1, s. 451; C. 2, s. 553, 631; C. 4, s. 1566; Don Garcia (İngilizce Çeviri), *a.g.e.*, s. 598, 703.

Makalemizde Pietro Della Valle, Gemelli Careri, Oruç Bey, Don Garcia de Silva Figueroa, Fedot Afanisiyev Kotov, Adam Olearius, Jean Baptiste Tavernier, Jean Chardin, Sanson, Ambrosio Bembo, Marie Claude Petit ve Engelbert Kaempfer'in seyahatnameleri olmak üzere 12 seyahatname incelenmiştir.⁹ Safevilerin XVII. yüzyılına dair bilgiler sunan seyyahların notlarına yansıyan bu eğlenceler ise aşağıda verildiği şekildedir.

Kılıç-Kalkan

Tüm Türkler gibi Safeviler de kılıç kullanımında oldukça mahir idiler.¹⁰ Kılıç kullanmak için küçüklükten itibaren eğitim vermeye başlanır ve yapılan çeşitli oyunlarla bu eğitim pekiştirilirdi. Kılıcı iyi kullanmak güçlü bir bilekle doğru orantılı olduğu için öncelikle bileğin gücü arttırılırdı. Bileği güçlendirmek için ellerine ağırlık bağlarlar ve kılıcı seri bir şekilde öne, arkaya, aşağı ve yukarı doğru hareket ettirirlerdi. Ayrıca talim süresince diğer iki ağırlığı da omuzlarının üzerine bağlarlardı. Bu ağırlıklar seri yapılan hareketlere engel olmaması için at nalı şeklinde yapılmıştı.¹¹

Yapılan bu talimler senenin belirli günlerinde yapılan oyun ve eğlence gösterileriyle pekiştirilir ve halka görsel şölen sunulurdu. Gösteri için kılıç ve kalkan ile alana gelen oyuncular gösteri alanına geldikten sonra silahlarını ayaklarının önüne koyarlardı. Müsabakanın başlangıcında iki rakip dizini yere vurur, silahlarını öper ve alınlarına koyarlardı. Daha sonra ellerinde kılıç ve kalkanla ayağa kalkarak, davulun sesi ile çeşitli hareketler yaparlar, dans ederler ve ardından mücadeleye girerlerdi. Keskin kılıçla birbirlerine saldırırken kalkanla da kendilerini kılıç darbelerinden korumaya çalışırlardı. Bu müsabakalar tamamen gerçek olduğu için oyuncular bazen birbirine zarar vermekte ve oyun kanlı bir müsabakaya dönmekteydi. Bu durumda oyuncular

⁹ Seyyahlarla ilgili bilgi için Bkz. Eralp Erdoğan, "Safevi Tarihine Dair Bir Bibliyografya Denemesi: XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Safevi Devleti'ne Giden Bazı Seyyahlar ve Seyahatnâmeleri", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, sy.1 (2017), ss.11-25; Kempfer için ayrıca Bkz. Melda Keser, "Alman Seyyah Engelbert Kaempfer'in Gözünden Şah Süleyman ve Sarayı", *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2019, 2 (1), 7-17.

¹⁰ Volga boylarından Avrupaya giden Türk boylarıyla İslamı kabul eden Türklerin kılıçları aynı menş ve mahiyeti taşıyorlardı. Orta Asya'dan itibaren Türklerin yaygın olarak kullandığı eğri Türk kılıçları Safevi Devleti'nde de kendini göstermektedir. İslam öncesi Türk kılıçları hakkında detaylı bilgi için bkz. Bahaeddin Ögel, "Türk Kılıcının Menş ve Tekâmülü Hakkında", *DTCF Dergisi*, [S.1.], v. 6, n. 5, Ekim 2017; Safevi dönemi kılıçları için Bkz. Eralp Erdoğan, *Safevi Devleti'nin Askeri Teşkilatı*, Yeditepe Yayınevi, 2019, s.191-192

¹¹ Chardin, *a.g.e.*, s. 782

birbirlerinden ayrılarak müsabaka bitirilirdi.¹² Bu tarz eğlenceler bazen halk arasında tahta kılıçlar ile yapılmaktaydı.¹³

Cirit

Safevilerde at üzerinde genellikle üç çeşit oyun oynanmaktaydı. Ok atma,¹⁴ çevgan,¹⁵ ve cirit. Bu oyunları oynamak için mahir bir binici olmak gerekmektedir. Eyere doğru oturarak atı dörtnala koşturmak maharetlik göstergesiydi. Titremeden ve hareket etmeden eyerin üstünde durabilen binici atı hızlı bir şekilde dörtnala koşturabilirdi. Maharetli bir Safevi binicisi, at dörtnala koşarken yirmi adet bilyeyi teker teker yere atar ve yine, at dörtnala koşarken teker teker yerden alırdı. Biniciler bu tarz oyunları oynayacağı zaman, at üzerinde bir yöne doğru hafif meyilli otururdu. Böylece bedenlerini kolaylıkla istedikleri yöne döndürebiliyorlardı.¹⁶

Cirit, Orta Asya kökenli bir oyun olup adını kabuğu soyulmuş hurma ağacı anlamına gelen ceride'den almaktadır.¹⁷ Uzun ve ağır bir çubuk olduğu için onu atmak güçlü kol kasları gerektiriyordu. Safevilerdeki ciritçiler güçlü, maharetli ve idmanlı idiler. Ciriti kolaylıkla 600-700 pa uzaklığa atabiliyorlardı.¹⁸ Bembo 1674 yılında, Şah'ın bağına gitmek için şehrin dışına çıktığında, mermer sütunların olduğu bir alanda Safevilerin at üzerinde cirit oynadıklarını yazmaktadır.¹⁹ Oruç Bey de Şah'ın kamıştan yapılmış mızrağı ile cirit oynamayı çok sevdiğini yazmaktadır.²⁰ Sanson ise Safevilerin çok mahir şekilde cirit oynadıklarından bahsetmektedir. Yazdığına göre atı süratle koştururken eğiliyorlar ve yerdeki ciritleri topluyorlardı.²¹

¹² Chardin, *a.g.e.*, s. 784-785

¹³ Adam Olearius, *Sefername-i Adam Olearius*, Farsçaya çeviren; Muhendes Hüseyin Kordbeççe, 1369, c.II, s. 486

¹⁴ Detaylı bilgi için Bkz. Eralp Erdoğan, "Safevilerde Okçuluk ve Kabak Oyunu'na Genel Bir Bakış", *Kerkük Çok Irak Değil-Prof. Dr. Eşref Buharalı'ya Armağan; Türk Tarihine Dair Yazılar II*, Ankara, 2017, ss.741-746

¹⁵ Detaylı bilgi için Bkz. Eralp Erdoğan, "Türk Kültüründe Çevgân ve Safevi Devleti'ndeki İzleri", *Resconggress- I.Uluslararası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Sempozyumu Tam Metin Kitabı*, 3-5 Kasım 2017, Ankara, ss. 565-570

¹⁶ Chardin, *a.g.e.*, s. 782

¹⁷ Feyzi Halıcı, "Cirit", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 8, 1993, s. 26

¹⁸ Chardin, *a.g.e.*, s. 783

¹⁹ Ambrosio Bembo, *The Travels And Journal of Ambrosio Bembo*, Translated; Clara Bargellini, Edited; Anthony Welch, University of California Press, 2007, s. 303

²⁰ Oruç Bey Bayat, *İlişkiler-Bir Şii/Katolik*, Tercüme ve Notlar; Tufan Gündüz, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2014, s. 70

²¹ Sanson, *Sefername-i Sanson*, Farsçaya çeviren; Taki Tefzali, Tahran, 1346s. 63

Güreş

Güreş alt tabakanın oynadığı önemli sporlardan biriydi. Zurhane (Zorhâne) denilen yerlerde bedenlerini güçlendirmek için antrenman yaparlar ve bu mekânlarda güreşirlerdi. Farsça “Güç Evi” anlamına gelen Zurhane, ortasında Govd denilen bir meydan bulunan kapalı bir mekândır. Pehlivanlar burada güç ve cesaret isteyen egzersizler yaparlardı.²² Kadim İran geleneği olan Zurhane kültürü Safevi Devleti zamanında da devam ettirilmiştir. Emirler ve eyalet hakimleri kendi evlerinde özel Zurhaneye sahipti. Ayrıca her şehrin meşhur kendi güreşçisi vardı. Pehlivanlar genellikle bu sporu kendileri için yapsalar da bazen topluluk önünde gösteri güreşi yapmaktaydılar. Topluluk önünde yapılan güreşler anlaşıldığı kadarı ile genellikle yağlı güreş şeklinde gerçekleşmekteydi. Chardin’in gözlemlerine göre, güreşçiler güreş yaparken yağ ile sıvanmış şalvar haricinde bir şey giymezlerdi. Bellerine de yine rakibin tutamaması için yağla kaplı beyaz bir kumaş bağlarlardı. Düz bir zeminde iki rakip güreş için hazırlandıktan sonra davullar çalmaya başlar ve güreş süresince devam ederdi. Güreşin başladığı ilan edilince güreşçiler dostluk göstergesi olarak birbirlerinin elini sıkarlardı. Davul sesiyle birlikte bacaklarına vururlar ardından tekrar tokalaşırlar ve ilk yaptıkları gibi üç kez daha ellerini bacaklarına vurarak yürürlerdi. Müsabaka başladıktan sonra rakibin sırtını yere getiren ve birkaç saniye onu yerde tutan kişi güreşi kazanırdı.²³

Cambaz Gösterisi

Düzenlenen bazı şenliklerde cambazlar, kuklacılar ve hokkabazlar gösteriler yaparak halkı eğlendirirlerdi. Cambazlar birkaç gösteri ile insanları şaşırtmaya çalışırdı. Bu gösterilerden biri uzun bir minareye bağladıkları ipin üzerinde minareye çıkıp inmeleriydi. Bazen ise bu hareketi, güç ve becerilerini göstermek için, bir çocuğu omuzlarına alarak yapıyorlar ve bu şekilde ipe tırmanıyorlardı.²⁴ Yüksek yerlere tırmanmayı sadece ip yardımı ile yapmıyorlardı. Don Garcia'nın notlarına göre İspanya sefiri adına Nakış-1 Cihan meydanında düzenlenen eğlencede bir cambaz, iki adet demir çivi ve bir çekiç ile minarenin ayağına gelmiş, elinin ulaşabildiği yüksekliğe çivinin birazını çakmıştı. Sağlam olduğundan emin olunca zıplayarak çaktığı çivinin üzerine çıkmış ve aynı şekilde üst tarafa ikinci çiviyi çakmıştı. Daha sonra

²² H. Mehmet Tunçkol-Özbay Güven, “Eski Doğu Sporunda Bir Kurum: Zorhâne (Zürhâne)”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, Sayı 41, 2007, s. 236; Zurhane hakkında ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. Mehmet Türkmen-Saeed Shokoufeh-Adem Kaya, “İran’ın Tarihi Pehlivan Kurumu: Zurhane Kültürü ve Türk Spor Geleneğine Etkisi”, *Uluslararası Türk Halkları Geleneksel Oyunlar-Sporlar Sempozyumu*, 2017, s. 277-310

²³ Chardin, *a.g.e.*, s. 784

²⁴ Chardin, *a.g.e.*, s. 785

ikinci çividen ayakları ile destek alarak baş aşağı sallanmış ve ilk çiviye yerinden sökerek bir üste çıkmıştı. Bu işlemi tekrar tekrar yaparak minarenin üzerine çıkmayı başaran cambaz, biraz dinlendikten sonra büyük bir çubuğu minarenin duvarına monte etmiş ve iki halatın bir ucunu bu direğe diğer uçlarını ise aynı eşitlikteki diğer bir çubuğa sıkıca bağlayarak bir merdiven görüntüsü vermişti. Daha sonra kendini aşağıya doğru atmış ve düşerken çubuktan tutmuştu. Bu şekilde 10-12 akrobasi hareketi yapmıştı. Ayrıca minareye çıktığında birisi ona yay ve altı adet ok vermişti. Bunları kemerine bağlayan cambaz baş aşağı doğru sarkarken elindeki ok ve yayı çıkararak onu çok uzak mesafeye atabilmişti.²⁵

Bunun yanı sıra ip üzerinde çeşitli akrobatik hareketler yapan kişiler mevcuttu. Chardin, ip üzerine çıkan cambazlardan birine iki tepsi verildiğine şahit olmuştur. Tepsilerin arkasını birbirine dayayarak üstteki tepsinin içine oturan cambaz, daha sonra çevik bir şekilde öne ve arkaya dönmüş ve ikinci dönüşte üstteki tepsiyi yukardan aşağıya doğru atarak alttaki tepsinin üzerine oturmuştu. Tekrar iki kez dönerek son kalan tepsiyi de aşağı atmış ve ata biner gibi ipin üzerine oturmuştu.²⁶ Don Garcia'nın notlarında ise Haydar adlı, Soğd veya Çağatay asıllı, 30 yaşlarında bir cambaz'dan bahsedilmektedir. Yazdıklarına göre gösteriden önce, İspanya'daki arenalarda boğaları çekmek için kullanılan ipten biraz ince olan ipin bir ucunu, yerden 6 veya 7 kulaç yükseklikteki minarenin şerefesine, ipin diğer ucunu ise bir evin çatısına bağlamışlardı. Ancak mesafeden dolayı yeterince gergin olmayan ve sallanan bu ipin üzerine, minareden 100 adım uzakta ikinci bir ip atılmış ve ucu aşağıya bağlanmıştı. Bu şekilde ipe eğim kazandırılmış ve minareye doğru daha dik hale getirilmişti. Hazırlıklar bittikten sonra Haydar, ipin üzerinde yürümeye başlamıştı. Yürürken elinde bir adamın pazusu kalınlığında ve yarım mızrak boyunda bir sopa olan cambaz, başarılı bir şekilde minareye tırmanmış ve geri geri giderek dönmeyi başarmıştı. Tekrar minareye geldikten sonra sopayı bırakmış ve seyircileri korkutmak amacıyla kendini aşağı atmıştı. Seyirciler düşeceğini sammış ancak cambaz, gösterinin bir parçası olarak, bacaklarından asılı kalmıştı. Bir süre böyle kaldıktan sonra çevik bir hareketle tekrar ipin üzerine çıkmıştı.²⁷

²⁵ Don Garcia de Silva Figueroa, *Sefername-i Figueroa*, Farsçaya çeviren; Gulamrıza Sami', Tahran, 1984, s. 217

²⁶ Chardin, *a.g.e.*, s. 785

²⁷ Don Garcia (Farsça Çeviri), *a.g.e.*, s. 216-217

Kaynaklardan anlaşıldığına göre bazen ip yerine zincir kullanıyorlardı.²⁸ Hatta bazen enselerine aldıkları bir çocukla gösteri yapıyorlardı.²⁹ Bazı kadınların da akrobatik hareketlerde bulunduğu görülmekteydi. Chardin, birbiri omuzunun üzerine çıkmış dört kadın ve en üstteki kadının kucığında bir çocuk olduğunu gözlemlemişti. En alttaki kadının bu şekilde yürümesi ile gösteri devam ediyordu.³⁰ Tavernier de bu cambazların kendi ülkesindeki cambazlardan çok daha iyi olduğundan bahsetmektedir. Defalarca onların gösterilerini izleyen seyyah, onların ip üzerinde yürüyerek hedefe ulaşmalarına ve aynı yolu geri geri gelerek döndüğüne şahit olmuştur.³¹

Hokkabazlık ve Kukla Gösterisi

Safeviler hokkabazlara *maskara* demektedirler. Hokkabazlar gösterilerine tatlı, komik ve hoş hikâyeler ile başlardı. Bazen maskesiz zuhur ederler, bazen yüzlerine maske takarlardı. İranî hokkabazların haricinde özellikle İsfahan olmak üzere İran'ın tüm önemli şehirlerinde gösteri yapan Hintli hokkabazlar da vardı. Ama Chardin'e göre İranî olanlar bu konuda daha iyiydi.³² Hatta Hem Chardin hem de Tavernier eserlerine, bu hokkabazların Avrupalı hokkabazlardan bile daha iyi olduğunu eklemekteydiler.³³ Hokkabazlar esnek keskin kılıçların etrafına dizildiği bir dairenin içinden zıplayarak geçerlerdi.³⁴ Ayrıca kenar uzunluğu bir çocuğun bile zorla geçebileceği kadar olan, kare şeklindeki halatların arasında geçiyorlardı. Bunu yaparken iki kişi karşılıklı olarak halatı tutuyor ve bir hile ile halatı genişletiyorlardı. Ancak hokkabazın geçişinden sonra halatı tekrar eski haline getirmeyi başarıyorlardı. Bunu öyle mahirane yapıyorlardı ki kimse nasıl olduğunu anlayamıyordu.³⁵

Yanan iki meşale ile kendilerini yakmadan tehlikeli hareketlerde bulunabiliyorlardı. Elleri ve ayakları ile arkaya doğru eğilerek köprü hareketi yapıyorlar ve göğüslerine örs koydurarak üzerlerinde sıcak demirden kürek yaptırıyorlardı. Sağlam durduklarını ve demircinin ağır darbelerine karşı eğilmediklerini göstermek için ise bedenlerinin altına bir kılıç koyuyorlardı. Başka bir gösteride ise hokkabaz aynı şekilde eğildikten sonra karnına elma veya kavun koyduruyor, arkadaşlarından biri kılıç ile, ona bir zarar vermeden,

²⁸ Chardin, *a.g.e.*, s. 785

²⁹ Jean Baptiste Tavernier, *Sefername-i Tavernier*, Farsçaya çeviren; Hamid Erbab Şirani, Tahran, 1382, s. 290

³⁰ Chardin, *a.g.e.*, s. 789

³¹ Tavernier, *a.g.e.*, s.289

³² Chardin, *a.g.e.*, s. 787, 789

³³ Tavernier, *a.g.e.*, s. 290

³⁴ Chardin, *a.g.e.*, s. 785

³⁵ Chardin, *a.g.e.*, s. 786

meyveleri ikiye bölüyordu. Bazı hokkabazlar da torbaya koydukları birkaç yumurtayı izleyicilerden birine ezdirdikten sonra torbanın içini açıyor ve içerisinden birkaç güvercin veya civciv çıkarıyorlardı. Ardından torbanın tamamen boş olduğu tasdik etmek için izleyicilere gösteriyorlar ve onu meydanın ortasına koyuyorlardı. Birkaç dakika sonra torbayı tekrar yerden aldıklarında bu kez de içerisinden çeşitli mutfak gereçleri çıkarıyorlardı.³⁶

Bir başka gösterileri ise şu şekildeydi; İzleyicilerden uzakta bir yerde daire veya kare şeklinde küçük bir çadır kuruluyordu.³⁷ Gösteri ile ilgili tüm araç-gereçler hazırladıktan ve izleyiciler davet edildikten sonra hokkabaz, gösterinin yapıldığı mevsime ait bir tohum veya fideyi eline alıyor ve kendisine has hareketler yaparak anlaşılamayan bazı şeyler söylüyordu. Daha sonra tohumu izleyicilere göstererek çadırın ortasına ekıyor ve üzerine su döküyordu. Diğer bir hokkabaz izleyicilerin dikkatini dağıtmak için onları oyalarken, bir başkası çadırın altına saklanıyor ve tohumun yerine bir fidan dikiyordu. O anda hokkabaz seyircilere fidanı gösteriyor ve onları tohumun hemen büyüdüğüne inandırıyor. Seyirciler şaşkın bir şekilde alkışlarken, hokkabazlardan biri vücudunun bir yerini biraz yaralayarak kanını bu dalın köküne akıtıyordu. Başka bir hokkabaz o anda izleyicilerin dikkatini dağıtmak için dualar okuyor ve anlamsız bazı sözler söylüyordu. Bir diğeri ise kimsenin görmemesi için çadırı örtüyordu. Bir-iki saat boyunca beş kez bu ritüeli tekrarladıktan sonra çadırı açıyorlar ve seyircilere fidanın yerine üzerinde meyve olan bir ağacı gösteriyorlardı. Böylece halk dualarla fidanın ağaç olduğuna inanıyor.³⁸

Kuklacılar ise perde ile kapattıkları yerden çeşitli kuklaları oynatmaktaydılar. Ayrıca bazı gölge oyunları yaparak halkı eğlendirirlerdi.³⁹ Kalabalığa yapılan gösteriden sonra izleyicilerden para toplamaktaydılar. Eğer biri para vermeden meydanı terk ederse Hz. Ali' nin adını anarak onun hatırına para vermeleri sağlanırdı. Bazen de zengin insanlar gösteri için hokkabazları evlerine davet ederler ve bunun için para öderlerdi.⁴⁰

Hayvanlarla Düzenlenen Eğlenceler ve Oyunlar

Bazı şölenlerde hayvanlar kullanılarak insanların eğlendirilmesi amaçlanıyordu. Tebriz'in en büyük meydanı olan ve çeşitli merasimler ile büyük kutlamaların yapıldığı Kayseriyye meydanında yapılan bir gösteride kurtlara dans ettirilmişti. Gösteri sırasında 10 kurt sıraya dizilmiş ve

³⁶ Chardin, *a.g.e.*, s. 786

³⁷ Chardin, *a.g.e.*, s. 787

³⁸ Chardin, *a.g.e.*, s. 788

³⁹ Tavernier, *a.g.e.*, s. 51

⁴⁰ Chardin, *a.g.e.*, s. 787

terbiyecilerinin işareti ile çalan Ney'e eşlik ederek dans etmişlerdi. Marie Claude Petit, bu vahşi hayvanların müziğin ritmiyle dans ederek uluduklarını not etmiştir.⁴¹ Kurtlarla yapılan bir diğer eğlence ise meydana getirilen bir kurdun önünden kaçmaktı. Meydana bırakılan kurt insanlara saldırıyor, insanlar ise hem kaçıyor hem de kurdu sinirlendirecek hareketler yapıyordu. Kurt birini yakalayıp ona zarar verirse diğer insanlar onu kurtarmaya çalışıyordu.⁴²

Şahların ve Safevi halkının en sevdiği gösterilerden biri ise hayvan dövüşleriydi. Bunun için horoz, kurt, aslan, koç, boğa ve ayı gibi hayvanlar kullanılıyordu.⁴³ Hatta kartal ve şahinleri bile havada dövüştürdükleri oluyordu.⁴⁴ Hayvan dövüşleri sırasında bazen kalabalık iki grup arasında bahis oynanıyor, taraf tutmayan Şah ise hayvan sahiplerine bir miktar para veriyordu.⁴⁵ Hayvanın biri meydanı terk etmedikçe mücadele devam etmekteydi. Kurtları dövüştürecekleri zaman kurdun ayağına bir halat bağlarlar ve bir çocuğu onu tahrik etmesi için yanına götürürlerdi.⁴⁶ Onları beladan uzak tutmak amacıyla bu hayvanların her birinin boynuna muska asılmaktaydı.⁴⁷

Don Garcia şahit olduğu koç ve boğa dövüşünü eserinde detaylı bir şekilde anlatmaktadır. Buna göre; İspanya elçisinin Kaşan'a geldiğinin ikinci günü vali ve bazı ileri gelen emirler, elçinin şerefine meydanda bir eğlence düzenlemişti. Meydanda kadınlar da dahil olmak üzere birçok kişi vardı. Meydana ilk olarak, boynu ve boynuzu çiçeklerle süslenmiş olan koçlar getirilmiş ve dövüştürülmüştü. Bahisler oynanmış ve tezahüratlar yapılmıştı. Koçların ardından meydana getirilen boğalar, Don Garcia'ya göre İspanya-Madrid'de güreştirilen boğalar kadar büyüktü ve o, İran'da bu büyüklükte bir boğa görmemişti. Sahipleri ile birlikte meydana giren boğalar çiçekler ve kurdelelerle süslenmişti. Meydandaki insanlar iki gruba bölünmüştü. Boğa sahipleri hariç herkesin elinde bir sopa bulunuyordu. Gözlemlerine göre boğa sahipleri kendileri dövüşecekmiş gibi gergin ve endişeliydi. Zira kaybettikleri zaman küçük düşeceklerine inanıyorlardı.⁴⁸ Dövüşmeye başlayan boğalar bazen insanların olduğu yere giriyor ve ciddi yaralanmalara sebep oluyordu.

⁴¹ Yvonne Gres, *Sefir-i Ziba*, Farsçaya çeviren; Ali Asgar Saidi, *İntişarat-ı Tahran*, 1370, s. 181

⁴² Pietro Della Valle, *Sefername-i Pietro Della Valle*, Farsçaya çeviren; Şuaeddin Şifa, Tahran, 1348, s. 298

⁴³ Gemelli Careri, *Sefername-i Careri*, Terc. Abbas Nahcıvani-Abdul Ali Kareng, Tebriz, 1969, s.109

⁴⁴ Mustafa Ravendi, *Tarih-i İctimaye-i İran*, Negah Press, Tahran, 2003. C. 7, s. 48

⁴⁵ Tavernier, *a.g.e.*, s. 50

⁴⁶ Chardin, *a.g.e.*, s. 797

⁴⁷ Chardin, *a.g.e.*, s. 793

⁴⁸ Don Garcia (İngilizce Çeviri), *a.g.e.*, s. 436

Kimi zaman boğa sahipleri de birbiriyle kavga ediyordu. Sözlü sataşmalarla başlayan kavga, tekme ve yumruklarla devam ediyordu. Don Garcia'nın şahit olduğu bu dövüşte, boğalar bitkin düştüğü zaman elçi, müsabakanın sonlanması için boğa sahiplerine bir miktar para verilmesini emretmişti. Bunun üzerine boğa sahipleri ve seyirciler elçinin olduğu yere doğru hücum ederek müsabakanın devam etmesi hususunda ona yalvarmışlardı. Zira bu şekilde boğa sahiplerinin şerefine leke sürüleceğini düşünüyorlardı. Gürültüler artınca vali olaya el koyarak müsabakanın devamına dair emir vermişti. Elçiye de boğalardan biri geri çekilene kadar müsabakanın devam etmesi gerektiğini söyleyerek, aksi takdirde çıkacak bir isyanda güvende olamayacaklarına dair bilgi vermişti. Böylece boğa sahipleri bitkin halde bekleyen boğalarının yanına sessiz bir şekilde sürünerek giderek onların kulaklarına kimsenin duyamayacağı şekilde bir şeyler fısıldamışlardı. Elçinin daha sonra öğrendiğine göre *“rakibini kovalayana kadar güçlü bir şekilde dövüş”* diyorlardı. Bu fısıltıdan sonra bağırarak ve çeşitli hareketler yaparak boğaları tekrar dövüş için kışkırtmaya başlamışlardı. Boğalar eğer rakiplerinin önünden korkak gibi kaçarlarsa iğdiş edilerek sabana koşulacakları şeklinde tehdit edilmişlerdi. Böylece dövüşmeye başlayan boğalardan biri diğerini kovalayana kadar müsabaka devam etmişti. Seyirciler kazanan tarafı büyük bir sevinç gösterisi ile evine gidene kadar götürmüştü.⁴⁹

Şatır Şenliği

Şatırlar barış ve savaş zamanlarında uzak mesafeler arasında iletişimi yürüterek ya da koşarak sağladıkları için çok önemliydiler. Binicilerin gidemediği yollardan gidebilmesi, kendini gizlemesi ve bu yöntemin diğerlerine göre daha güvenilir olması devletin bazen haber göndermek için şatırları kullanmasının en önemli sebepleriydi. Bu kişiler kabiliyetli, iyi koşan ve çevik kişilerden oluşmaktaydı.⁵⁰ Şatır adayları küçüklükten itibaren bir hoca tarafından eğitilmekteydi. Onlar 6-7 yaşından itibaren çalışmalara başlıyorlardı. Çalışmaya başladıkları ilk yıl 1 fersah,⁵¹ ikinci yıl 2 fersah koşuyorlar ve her yıl mesafeyi daha da arttırıyorlardı. 18 yaşına geldiklerinde ise sırtına içi un dolu küçük bir torbayı yüklerler ve yanına metal bir sac ile su verirlerdi. Şatır adayları bu şekilde koşmaya devam ederdi. Zira ilerde, çöl gibi herhangi bir yiyeceğin bulunmadığı yerden geçtikleri zaman kendilerine bu malzemeler ile ekmek pişirebilirlerdi.⁵²

⁴⁹ Don Garcia (İngilizce Çeviri), *a.g.e.*, s. 438-439

⁵⁰ Türkmen- Shokoufeh- Kaya, *a.g.m.*, s. 292

⁵¹ 1 fersah yaklaşık 6 km etmektedir. Bkz. Walther Hinz, *İslâm'da Ölçü Sistemleri*, Çev. Acar Sevim, İstanbul, 1990, s. 85.

⁵² Tavernier, *a.g.e.*, s. 46

Şatır şenliği hakkında özellikle Chardin önemli ve detaylı bilgiler vermektedir. Buna göre zurhane’de bedenini geliştiren şatır adayları şahın huzurunda yapılan eğlenceli bir şenlik ile seçilmekteydi. Bu ünvana talip olan kişi fecr-i kâzib’ den⁵³ başlayarak akşam vaktine kadar yaklaşık 1.5 fersah yolu defalarca koşmalıydı. Bu koşu sırasında bitiş noktasına koyulan 12 adet oku tek tek başlangıç noktasına getirmeliydi. Yani toplamda 12 kez gidiş-dönüş yapan kişi şatırlığa kabul ediliyordu. Şah Süleyman’ın tahta çıkması şerefine düzenlenen şölenle şatır da seçilmişti. Tüfekçibaşı gösteriden önceki gece şatır adayını şahın huzuruna götürmüştü. Şah, başarıya ulaşması durumunda onu saray şatırlığına kabul edeceğini ve ona bir hilat vereceğini vademişti. Bir sonraki gün saat 4’te yani fecr-i kâzib’ den bir saat önce koşmaya başlamasına izin verildi.⁵⁴

Şatır koşacağı zaman meydana envai çeşit yiyecekler ve atıştırma malzemeleri getiriliyordu. Kadınlar meydana dans ederek ahaliyi eğlendiriyordu. Koşudan önce şatır adayına külah ve kemer gibi bazı hediyeler veriliyordu. Aday bu hediyelerden bazılarını kendisi alıyor bazılarını ise diğer şatırlara veriyordu. Koşmadan evvel baldırına ve bacaklarına yağ sürülmekteydi. Kemer ile birlikte kendisine verilen zilleri karnının üzerine bağlayarak koşuya hazır hale geliyordu.⁵⁵

Festival için şatır’ın geçeceği yoldaki ev ve dükkanların önü temizlenir süpürülür ve süslenirdi. Chardin’in yazdığına göre, şatır’ın kaldığı çadırın iç duvarları baştan başa pahalı halı ve altın işlemeli kumaşlarla örtülmüştü. Çadırın altına tek parça, çok değerli büyük bir halı serilmişti. Bu halının üzerinde altın işlemeli yastıklar vardı. Çadırın direğinde şatırların koştukları zaman kemerlerine astıkları püsküller asılıydı ve bir köşede altın kapların koyulduğu raf vardı. Davet edilen emirlere hürmet etmek için sarayın özel şatırlarından 10-12 kişi pahalı, renkli ve süslü giysilerle donatılmıştı. Şah’ın hizmetlilerinden bir grup çadırın kapısında hizmete hazır şekilde bekliyorlardı ve saltanat muhafızları meydanın tüm girişlerinde yan yana dizilmişlerdi. Sarayın büyük kapısının karşısında pahalı örtülerle örtünmüş, zincir ve gümüş ziynetlerle süslü dokuz adet fil duruyordu. Bu fillerin her birinin bakıcısı vardı. En büyük ve güçlü fil şah için süslenerek hazırlanmıştı. Bu filin üzerinde Şah’ın rahatça istirahat edebileceği bir taht vardı. Tahtın üst kısmına bazen ok, yay ve kalkan gibi silahlar asılıyordu.⁵⁶

⁵³ “Fecr-i kâzib, sabaha karşı doğuda tan yerinde ufuktan göğe doğru dikey olarak yükselen, piramit şeklinde, samanyolu ışığına benzeyen akçıl ve donuk beyazlıktır.” Bkz. Yakup Çiçek, “Fecir”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 12, 1995, s. 287.

⁵⁴ Chardin, *a.g.e.*, s. 791

⁵⁵ Tavernier, *a.g.e.*, s. 47

⁵⁶ Chardin, *a.g.e.*, s. 792-793

Şatır'ın okları toplayacağı şehir dışındaki çadır, çeşitli bayraklar ve değişik motiflerle süslenmişti. Gececeği güzergâhtaki emirler, evlerinin önüne üzerinde envai çeşit meyve, tatlı ve içecek olan bir masa bırakıyordu. Gösteri boyunca çeşitli musiki aletleri çalınıyordu. Şatır adayı kalçasını örten sade keten bir gömlek ve dizlerine kadar gelen bir çizme giyiyordu. Kemerinde biraz su ve ekmek vardı. Ayrıca şatır'ın göğsü, kolu, boynu ve külahının üzerinde dua yazılı muska asılıydı. Şatır'ın ısındıktan sonra koşmaya başlamasıyla büyük şatırlardan 16-20 kişi peş peşe ya da onun yanında sırayla koşuyorlardı. Ayrıca onun önünde 25-30 süvari hareket ediyordu. Bazıları ayan ve eşraftan olan bu süvariler yirmi adım önde at koşturuyordu. Chardin'e göre onlar gösterinin görkemini ve şatafatını arttırmak için merasime katılırdı. Amaçları yol açmak veya yolu tertip etmek değildi.⁵⁷ Ancak Tavernier'in yazdığına göre bu süvarilerin sayısı 300-400 kadardı ve amaçları şatır adayına korumalık yaparak sahtekârlık yapmasını engellemekti. Şehre yaklaştığı zaman bu süvariler önden gider ve şatır adayının gelmekte olduğunu haber verirdi. Şatır'ın her gelişinde kurna ve kösler çalıyordu. Ayrıca kadınlar dans ediyor ve şatır adayının terini siliyorlardı.⁵⁸

Şah da bazen şatır'ın bu gidiş-gelişlerinde ona eşlik ediyordu. İnsanlar şatır'ın koşması esnasında ona engel olmadan serinlemesi için kol, bacak, el ve ayaklarına gül suyu döküyorlar ve yelpaze yapıyorlardı. Ayrıca onu teşvik edici şeyler söylüyor, onun başarısı için adaklar adıyor ve yüksek sesle dua ediyorlardı. Şatır genellikle ilk turda durmaksızın hedefe ulaşırdı ancak diğer turlarda nefesini tazelemek için arada dinlenirdi. Okların bulunduğu çadıra girdiği zaman iki güçlü şatır kollarını tutar halının üstüne oturturdu. Kuvvetini toplaması için ona şerbet içirirler ve bir şey koklatırlardı. Bir diğer şatır ise o arada oku alarak şatır adayının sırtına yerleştirirdi.⁵⁹ Tüm bu koşular esnasında hiçbir şey yemiyor, sadece şerbet içiyordu.⁶⁰

Şatır'ın yaptığı her tura Şah'ın emri ile saray emirlerinden biri eşlik etmekteydi. Şatır ile gidip gelen emirlerden biri Şeyh Ali Han'dı. 60 yaşında olmasına rağmen şatır'a beş kez refakat etmiş her turda atını değiştirmişti. Vezir-i azam ise şatır adayına üç tur eşlik etmişti. Şatır oku alıp meydana geldiği zaman sesler ve tezahüratlar yükseliyor, davullar çalınıyordu. Meydana altıncı gelişinde Şah'ın çadırının yanına gelmiş ve ondan cesaret verici sözler dinlemişti. Sekizinci turu tamamlayınca içi tatlı ve yiyecek dolu üç altın sini ziyafet için şatırların bulunduğu çadıra getirilmişti.⁶¹ Şatır adayının son

⁵⁷ Chardin, *a.g.e.*, s. 794

⁵⁸ Tavernier, *a.g.e.*, s. 47

⁵⁹ Chardin, *a.g.e.*, s. 795

⁶⁰ Tavernier, *a.g.e.* s. 47

⁶¹ Chardin, *a.g.e.*, s. 796

turunda Şah ata binerek onun geldiği tarafa gitmişti. Aday, Şah'ın geldiğini görünce ne kadar güçlü olduğunu göstermek için bir çocuğu omzuna alarak öyle koşmuş ve görevini başarıyla tamamlamıştı. Şah ona hilat verilmesini emretmişti. 12 okun getirilmesi yaklaşık 14 saat sürmekteydi.⁶²

Chardin'in bahsetmiş olduğu bu müsabaka tek kişi yarışırken, Gemelli Careri'nin yazdığına göre bir müsabakada bir çok kişi şatır olabilmek için yarışabilmekteydi. O, Divanbeyi'nin emrinde çalışmak üzere şatırların seçileceği bir müsabakaya tanık olmuştur. Buna göre bu müsabakanın sonunda başarılı olan kişiye “*mektup taşıyan*” ya da “*çapar*” ünvanı verilecektir. Bu kişiler dize kadar kısa olan bir şalvar giymekte, bellerine ise 3 adet küçük zil takmaktaydılar. Ayrıca pazularına ve bacaklarının üst kısmına yorgunluğu önlemek amacıyla özel bir yağ sürüyorlardı. Müsabaka Ali Kapı'dan başlayarak yaklaşık 5 km uzaklığa dikilen taş bir sütuna koşarak gitme amacını taşımaktaydı. Başarılı olabilmek için bu koşuyu yedi kere, istirahat etmeden yapması gerekiyordu. Yarışmacıların bu süre zarfında bir şey yemeleri yasaktı. Sadece su içebiliyorlardı. Daha önceden bu ünvana nail olan bazı çaparlar ise yarışmanın düzgün bir şekilde yapılabilmesi için çeşitli noktalara yerleştiriliyordu. Yarışmacı, ulaşması gereken noktaya her geldiğinde kendisine küçük bir bayrak verilirdi. O bayrak başlangıç noktasına götürülerek orda bekleyen memura teslim ediliyordu. Yedi seferden sonra çaparlar ve memurlar başarılı olan kişiye karar verirlerdi. Böylece başarılı bulunan kişi sarayın çaparlar grubuna dahil olurdu.⁶³

Halka açık olan bu eğlenceden sonra yeni kişiler saray bünyesine katılır ya da zaten şatır olanların rütbesi yükseltilirdi. Saray bünyesinde çalışan şatırların reisi şatırbaşı olarak nitelendiriliyordu.⁶⁴ Diğer bir adı ise Celovdarbaşı idi.⁶⁵ Şah gezmeye çıktığı zaman külahlarının üzerinde altın sülün bulunan 12 şatır ona eşlik ederdi. Bunların altın dokumalı bir elbisesi vardı ve bellerine altın hançerler takarlardı.⁶⁶

Şatırların haber götürüp getirme işinden başka görevleri de vardı. Bazen kervanlara ve emin olmayan geçitlerden geçmek isteyen insanlara rehberlik ederek onların korumasını yaparlardı.⁶⁷ Haremin hizmetinde bulunacağı zaman beline 12 zil takılmasına izin verilirdi. Böylece insanları uyarak

⁶² Chardin, *a.g.e.*, s. 798

⁶³ Careri, *a.g.e.*, s. 84

⁶⁴ Mirza Rafia, *Düstûr'ül Mülûk*, “Dastur al-Moluk: A Safavid State Manual” adı ile İngilizceye çeviren. Willem Floor-Mohammad H. Faghfoory, California, 2007, s. 126

⁶⁵ Hüseyin Mürcaferi, “Şatıri ve Şatırdevani der Asr-ı Safeviyye”, *Huner ve Merdom*, Ferferdin 1326, S.174, s. 60

⁶⁶ Anonim, *Alem-i Ara-yı Şah Tahmasb*, Neşreden; İrec Afşar, Tehran, 1370, s. 413

⁶⁷ Mürcaferi, *a.g.m.*, s. 60

kadınlara yaklaşımları önlenirdi. Bazıları uzun bir tüy takardı.⁶⁸ Ayrıca bazı şatırlara kale komutanlığı da verilmiştir. 1624 yılında Tiflis kalesinin komutanı Şatır Şahi⁶⁹ adlı biri olmasından yola çıkarak bazı şatırların yönetime getirildiği de söylenebilir. Şatır seçimi sadece saraya özgü değildi. Eyalet hanları ve hakimleri de aynı böyle bir merasimle kendi şatırlarını seçmekte ve onlara hediye ya da para vermekteydi. Çok sayıda şatır'a sahip olmak bir büyüklük göstergesiydi.⁷⁰

Satranç, Tavla, Kağıt Oyunları ve Diğer Eğlenceler

Safevi halkının çoğu günah ve yasak olduğu için kumar oynamamaya özen gösteriyordu ancak oynayan insanlar mevcuttu. Kumar oynayanları tespit edebilmek amacıyla bazı casuslar görevlendirilirdi. Bu kişiler gerekli görürse özel mülklere dahi girebiliyorlardı. Ancak casuslar, yüksek mertebedeki insanlara bir şey yapamıyordu.⁷¹ Kağıt oyunları haricinde zar atarak da kumar oynanabiliyordu. Satranç seçkin tabaka tarafından oynanan bir oyundu. İleri gelen emirlerden bazıları boş zamanlarında satranç oynuyordu. Chardin'e göre İranlılar satrançı iyi oynayan birinin dünyaya hükmedebileceğine inandıkları için satranca çok değer veriyorlardı. Daha alt tabaka ise 90 kağıttan oluşan ve her 8 tanesi farklı desenlerden meydana gelen iskambil kağıtları ile oynardı.⁷² Kahvehanelerde tavla oynamak da Safevilerin eğlence kültürlerinden biriydi. Ayrıca Tavernier'in yazdığına göre, dükkan sahipleri sokakta, küçük mermer toplarla misket oyununa benzer bir oyun oynuyorlardı.⁷³ Gençler ve çocuklar da bazen eğlenmek amacıyla, uçarken ses çıkaran bi tür uçurtma uçurmaktaydılar.⁷⁴

Kotov'un notlarında ise farklı bir eğlenceden bahsedilmektedir. Buna göre Ağustos ayında Şah, meydana kendisi için bir eğlence tertip etmişti. Meydanda toplanan insanlarda büyük sürahiler, kâseler ve içki kadehleri vardı. Şah, elçiler ve bazı tüccarlar ile birlikte insanları balkon izliyordu. Davullar ve bazı üflemeli çalgılar çalınca herkes zıplayarak dans etmeye başlamış, ardından Şah, balkondan insanların üzerine su dökmüş ve bunun üzerine meydanadaki herkes birbiriyle su savaşına başlamıştı. İnsanlar iki saat boyunca birbirine su atmış ve çamura bulanmıştı Bunların içinde Şah'ın

⁶⁸Careri, *a.g.e.*, s.84; Willem Floor-Mohammad H. Faghfoory, *Dastur al-Moluk: A Safavid State Manual*, California, 2007, s. 169 (Commentary).

⁶⁹İskender Bey Münşî, *a.g.e.*, C.3, s. 1025

⁷⁰Tavernier, *a.g.e.*, s. 45-46

⁷¹Tavernier, *a.g.e.*, s. 288

⁷²Chardin, *a.g.e.*, s. 790-791

⁷³Tavernier, *a.g.e.*, s. 289

⁷⁴Careri, *a.g.e.*, s.143

maiyeti de vardı. Hatta Şah bunun için maiyetine iyi elbiselerini giymelerini emretmişti.⁷⁵

Adam Olearius da bir düğün vasıtasıyla şahit olduğu bir eğlenceyi kaleme almıştır. Bu eğlencede damadın arkadaşları içi meyve dolu bir sandığı salonun ortasına koymuşlar ve onun ortasına da dallarına meyve ve tatlılar astıkları küçük bir ağaç yerleştirmişlerdi. Odada bulunan kişiler damada hissettirmeden bu meyve ve tatlılardan almaya çalışmaktaydı. Eğer bunu başarabilen biri olursa damat ona ödül vermekteydi. Ancak damat anlar ise bunun bir cezası vardı. Meyve veya tatlıyı alırken yakalanan kişi ceza olarak almaya çalıştığı nesneden 100 adet getirmek zorundaydı. Örneğin bir elma alırsa yerine 100 elma koymak zorundaydı. Bu cezaya uymayan kişilerin ise ayağı bir merdivene bağlanarak oda içerisinde falakaya yatırılırdı. Ya da cezadan kurtulabilmesi için belirli bir para ödemeliydi.⁷⁶

Sonuç

Halkın bir araya gelerek zaman geçirdiği ve eğlendiği bireysel oyunlar haricinde özellikle başkentte tertip edilen çeşitli eğlenceler vardı. Şehrin meydanında toplanan halka cambazlar, hokkabazlar ve kuklacılar gösteriler sunar, karşılığında para toplarlardı. İşlerinin ehli olan bu insanlar seyyahlar tarafından takdir toplamışlardı. Ayrıca hem spor hem de oyun olarak yapılan çevgan, ok atma ve cirit müsabakaları düzenlenmekteydi. Bu tarz oyunlara genellikle şahların kendisi de bizzat katılmakta ve yeteneğini göstermekteydi. Bu eğlencelerin yanı sıra saraya şatır seçmek için düzenlenen şenlik de oldukça eğlenceli geçmekte ve halk yoğun ilgi göstermekteydi. Halkın dikkatini çeken bir diğer gösteri ise hayvanlarla yapılan gösterilerdi. Özellikle hayvan dövüşleri halka cazip gelmekte ve bazen hayvanlar üzerinden bahis oynadıkları da görülmekteydi. Halkın günlük eğlencelerinden en önemlisi ise tavlâ ve kağıt oyunlarıydı. Günah olduğu için kumar oyunu çok nadirdi. XVII. yüzyılda Safevilerin eğlence kültürüne dair verilen bu bilgiler Safevilerdeki eğlence kültürünün diğer Türk devletlerinden özellikle, Osmanlılardan farklı olmadığını göstermektedir. Seyyahlar da yapılan bir çok gösteriye Avrupa'da aşına oldukları için Safevilerde yapılan bu gösterileri Avrupa'dakilerle mukayese imkanı bulmuş ve bunu notlarına eklemeyi ihmal etmemişlerdir. Boğa güreşi izlerken kendi ülkesindeki boğalarla kıyas etmeleri veya Safevilerde görmüş olduğu cambazlarla kendi ülkesindekileri kıyaslamaları buna bir örnektir. Gerek yabancı elçilerinin şerefine düzenlenen gerekse halk için yapılan tüm bu organizasyonlar büyük bir ilgi görüyor ve halkın birbiriyle kaynaşmasına vesile oluyordu.

⁷⁵ Fedot Afanisiyev Kotov, "Of a Journey to The Kingdom of Persia", *Russian Travellers to India and Persia (1624-1798)*, Translated and Edited by: P. M. Kemp, Delhi, 1959, s. 28

⁷⁶ Olearius, *a.g.e.*, s. 668

Kaynakça

- Alicani, Z., "Nümayiş ve Sergermi der Dovre-i Safeviyye", *Kitab-ı Mah-ı Huner*, S. 83 ve 84, 1384, ss.130-137.
- Anonim, *Alem-i Ara-yı Şah Tahmasb*, Neşreden; İrec Afşar, Tehran, 1370.
- Bembo, A., *The Travels And Journal of Ambrosio Bembo*, Translated; Clara Bargellini, Edited; Anthony Welch, University of California Press, 2007.
- Careri, G., *Sefername-i Careri*, Terc. Abbas Nahcıvani-Abdul Ali Kareng, Tebriz, 1969
- Chardin, J., *Sefername-i Şarden*, Farsçaya çeviren; İkbal Yağmayi, Tahran, 1993, C.2.
- Çiçek, Y., "Fecir", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 12, 1995, ss. 286-287.
- Don Garcia de Silva Figueroa, *Sefername-i Figueroa*, Farsçaya çeviren; Gulamrıza Sami', Tahran, 1984.
- Don Garcia de Silva Figueroa, *The Commentaries of D. Garcia de Silva y Figueroa on his Embassy to Shāh 'Abbās I of Persia on Behalf of Philip III, King of Spain*, Translated from the Original Spanish Manuscript by; Jeffrey S. Turley, Edited by; Jeffrey S. Turley and George Bryan Souza, Brill, 2017.
- Emami, F., "Coffeehouses, Urban Spaces, and the Formation of a Public Sphere in Safavid Isfahan", *Mukarnas-An Annual on The Visual Cultures of The Islamic World*, Ed. Gülru Necipoğlu, Vol. 33, Brill, 2016, ss.177-220
- Erdoğan, E., "Safevilerde Okçuluk ve Kabak Oyunu'na Genel Bir Bakış", *Kerkük Çok Irak Değil-Prof. Dr. Eşref Buharalı'ya Armağan; Türk Tarihine Dair Yazılar II*, Ankara, 2017, ss. 741-746.
- Erdoğan, E., "Türk Kültüründe Çevgân ve Safevi Devleti'ndeki İzleri", *Resscongress-I.Uluslararası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Sempozyumu Tam Metin Kitabı*, 3-5 Kasım 2017, Ankara, ss. 565-570.
- Erdoğan, E., *Safevi Devleti'nin Askeri Teşkilatı*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2019.
- Erdoğan, E., "Safevi Tarihine Dair Bir Bibliyografya Denemesi: XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Safevi Devleti'ne Giden Bazı Seyyahlar ve Seyahatnâmeleri", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, sy.1 (2017), ss.11-25.
- Floor, W.,- Faghfoory, M. H., *Dastur al-Moluk: A Safavid State Manual*(Commentary), California, 2007.
- Gres, Y., *Sefir-i Ziba*, Farsçaya çeviren; Ali Asgar Saidi, İntişarat-ı Tahran, 1370.
- Halıcı, F., "Cirit", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 8, 1993, ss. 26-27.
- Hillenbrand R., "Safavid Architecture", *The Cambridge History of Iran (The Timurid and Safavid Periods)*, Cambridge University Press, 1986, Vol. VI, ss. 759-843.

- Hinz, W., *İslâm'da Ölçü Sistemleri*, Çev. Acar Sevim, İstanbul, 1990.
- İskender Bey Münşi, *Tarih-i Alem-Ara-yı Abbasi*, Neşr. İrec Afşar, Tahran, 1387, C.2-3.
- Keampfer, E., *Exotic Attractions in Persia, 1684-1688-Travels and Observations*, Translated; Willem Floor-Colette Ouahes, Mage Publishers, 2018.
- Keser, M., “Alman Seyyah Engelbert Kaempfer’in Gözünden Şah Süleyman ve Sarayı”, *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2019, 2 (1), 7-17.
- Kotov, F. A., “Of a Journey to The Kingdom of Persia”, *Russian Travellers to India and Persia (1624-1798)*, Translated and Edited by: P. M. Kemp, Delhi, 1959, ss.1-43.
- Matthee, R., “Coffee and Coffeehouses, Iran”, *Encyclopaedia of Islam*, III, Edited by: Kate Fleet, Gudrun Krämer, Denis Matringe, John Nawas, Everett Rowson. Consulted online on 30 July 2019, ss. 95-101.
- Mircaferi, H., “Şatırı ve Şatırdevani der Asr-ı Safeviyye”, *Huner ve Merdom*, Ferferdin 1326, ss. 50-61.
- Mirza Muhammed Tahir Vahid Kazvinî, *Tarih-i Cihan-Ara-yı Abbasi*, Neşr; Mir Muhammed Sadık, Tahran, 1383.
- Mirza Rafia, *Düstûr’ül Mülûk*, “Dastur al-Moluk: A Safavid State Manual” adı ile İngilizceye çeviren. Willem Floor-Mohammad H. Faghfoory, California, 2007.
- Olearius, A., *Sefername-i Adam Olearius*, Farsçaya çeviren; Muhendes Hüseyin Kordbeçe, 1369, C.II.
- Oruç Bey Bayat, *İlişkiler-Bir Şii/Katolik*, Tercüme ve Notlar; Tufan Gündüz, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2014.
- Ögel, B., “Türk Kılıcının Menşee ve Tekâmülü Hakkında”, *DTCF Dergisi*, [S.l.], v. 6, n. 5, Ekim 2017, ss. 431-460.
- Pietro Della Valle, *Sefername-i Pietro Della Valle*, Farsçaya çeviren; Şuaeddin Şifa, Tahran, 1348.
- Quinn, S. A., *Shah ‘Abbas-The King Who Refashioned Iran*, Oneworld Publications, England, 2015.
- Ravendi, M., *Tarih-i İctimaye-i İran*, Negah Press, Tahran, 2003. C. 7.
- Sanson, *Sefername-i Sanson*, Farsçaya çeviren; Taki Tefzali, Tahran, 1346.
- Savory, R., *Iran Under The Safavids*, Cambridge University Press, 1980.
- Tavernier, J. B., *Sefername-i Tavernier*, Farsçaya çeviren; Hamid Erbab Şirani, Tahran, 1382.

- Tunçkol ,H. M., - Güven, ., “Eski Doğu Sporunda Bir Kurum: Zorhâne (Zrhne)”,
Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Sayı 41, 2007, ss. 235-248.
- Türkmen-M.- Shokoufeh S.- Kaya, A., “İran’ın Tarihi Pehlevan Kurumu: Zurhane
Kültürü ve Türk Spor Geleneğine Etkisi”, *Uluslararası Türk Halkları Geleneksel
Oyunlar-Sporlar Sempozyumu*, 2017, ss. 277-310.